

Шевчук Валерій Олександрович

Життя та творчість

ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК

(рік народження 1939)

Шевчук Валерій Олександрович народився 20 серпня 1939 р. у родині шевця в Житомирі. Після закінчення в 1956р. школи хотів стати геологом, але, розчарувавшись у геології, поїхав до Львова вступати в Лісотехнічний інститут. Не вступив і повернувся додому. Працював при ремонті Житомирського сільськогосподарського інституту будівельним підсобником. У цей період захоплювався вивченням літератури, зокрема української. Особливе враження справили на майбутнього письменника книга Д. Багалія "Григорій Сковорода — український мандрований філософ" і твори І. Франка, що, за висловом самого Шевчука, "встановило основи мого світогляду. Я почав розуміти й вивчати українську літературу за методологією І. Франка, а Г. Сковорода став для мене учителем життя".

У 1957 р. В. Шевчук закінчив технічне училище і був відправлений на роботу на бетонний завод. У 1958р. він вступив на історико-філософський факультет Київського університету. Навчаючись, налагодив стосунки з літературними студіями: "Січ" (студія імені В.Чумака) і "Молодь", писав вірші, з 1960р. почав писати новели.

У 1961р. В. Шевчук дебютував оповіданням "Настунька" про Т. Шевченка в збірнику "Вінок Кобзареві", що вийшов у Житомирі.. Навесні 1961р. літературна студія "Січ" видала стінну газету "Заспів", в якій було надруковано оповідання В. Шевчука "Щось хочеться" (пізніша назва "Кілька хвилин до вечора" — збірка "Долина джерел"). На те оповідання був гострий відгук в університетській газеті "За радянські кадри". За газету "Заспів", де був намальований Т. Шевченко із зеленими вусами, Шевчука хотіли вигнати з університету, тягали до КДБ, допитували, але виключили художника, який малював ту газету.

У 1961 р. В. Шевчук написав 18 коротких новел і першу статтю "С. Васильченко в Коростишівській семінарії" для житомирського збірника, наступного року написав 20 новел, частину з яких надрукував переважно в журналах "Вітчизна" та "Літературна Україна". Деяким з них судилося бути перекладеними іншими мовами, а одна — "Вона чекає його, чекає" — була навіть пізніше екранізована (І. Жилком як студентська робота).

Після закінчення університету В. Шевчук був відправлений до Житомира власним кореспондентом газети "Молода гвардія" В листопаді був взятий до армії, служив у Мурманській області. В армії знову почав писати вірші, не припиняючи роботи над прозою.

Повернувся додому у 1965р. саме в той час, коли почалися масові політичні арешти серед української інтелігенції, був у кінотеатрі "Україна", протестуючи проти масових репресій. У вересні влаштувався в науково-методичний відділ музеєзнавства, який

містився в Києво-Печерській лаврі (враження від цієї роботи відбилися в повісті "Голуби під дзвіницею").

У 1966 р. закінчив повість "Середохрестя", в якій відбив враження від студентського життя. Арештували його брата, тому Валерій змушений був звільнитися з роботи (причиною арешту брата було те, що він вирішив набрати в друкарні й відбити для себе як пам'ятку часу статтю про процес над Погружальським. За це брат дістав п'ять років концтабору суворого режиму).

У 1967р. вийшла книжка "Серед тижня". В. Шевчук став членом Спілки письменників України.

У 1969р. він написав повість "Золота трава" (надрукована в 1984р.) і перший варіант повісті "Мор", до якої повернувся в 1980р. і зробив остаточну редакцію в 1983р. Писав історичні й фольклорно-фантастичні оповідання, статті, вийшла книжка "Вечір святої осені", в якій було надруковано вісім нових оповідань.

У важкі сімдесяті роки твори письменника майже не друкували, тому він змушений був писати "для себе". Протягом 1979— 1999 рр. В. Шевчук видав книги: "Крик півня на світанку" (1979), "Долина джерел" (1981), "Тепла осінь" (1981), "На полі смиренному" (1983), "Дім на горі" (1983), "Маленьке вечірнє інтермеццо" (1984), "Барви осіннього саду" (1986), "Три листки за вікном" (1986), "Камінна луна" (1987), "Птахи з невидимого острова" (1989), "Дзигар одвічний" (1990), "Дорога в тисячу років" (1990), "Панна квітів" (1990), "Із вершин та низин" (1990), "Стежка в траві. Житомирська сага" (у 2 т., 1994), "У череві апокаліптичного звіра" (1995), "Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення" (1995), "Око прірви" (1996), "Жінка-змія" (1998), "Юнаки з вогненної печі" (1999), "Біс плоті" (1999) та ін.

У 1986 р. В. Шевчуку присвоєне звання "Заслужений діяч польської культури", наступного року він був удостоєний Шевченківської премії за роман "Три листки за вікном".

З 1988 р. В. Шевчук — ведучий історичного клубу "Літописець" при Спілці письменників України. У 1999 р. винагороджений "Орденем князя Ярослава Мудрого" V ст.

На сьогоднішній день В. Шевчук — викладач Київського національного університету ім. Т. Шевченка, ведучий історико-суспільних циклових річних програм Українського радіо: "Козацька держава", "Київ, культурний і державний", "Загадки і таємниці української літератури", "Цікаве літературознавство".

В. Шевчук лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка, премії фонду Антоновичів, літературних премій ім. Є. Маланюка, О. Пчілки, О. Копиленка, І. Огієнка, премії в галузі гуманітарних наук "Визнання" (2001). Він є автором близько 500 наукових і публіцистичних статей з питань історії літератури, дослідником і перекладачем сучасною українською мовою творів давньоукраїнської літератури.

У творчості В. Шевчука умовно можна виділити три основні напрямки: історична проза, твори, що відображають сучасне життя, літературознавчі праці.

Роман-балада "Дім на горі", який письменник називає "обителлю свого духу",

народжувався у 1966—1980 роки. Але чому автор визначив жанр твору як роман-балада? Бо перед нами справді ліро-епічний твір із фольклорно-фантастичним елементом. Роман-балада "Дім на горі" написано під впливом та на основі народнопоетичних традицій з метою розкрити людину через психо-інтуїтивне пізнання її долі. Від давніх гуманістичних традицій, через релігійні уявлення, елементи східного фольклору, біблійні сюжети до морально-етичних принципів сучасного життя розглядаються проблеми сучасності. Це вічні істини народного буття, моралі та етики. Автор художньо досліджує сутність добра і зла (новели "Відьма", "Чорна кума"). Особливу увагу звертає на відповідальність кожного за свої вчинки на цій землі ("Свічення"). Про спробу людини подолати самотність і смерть йдеться у "Джумі". У новелі "Панна сотниківна" — застерігає від душевної роздвоєності. Сама назва вказує на соціальне походження героїні: донька сотника. (Сотник — той, хто очолював сотню у давньоруському війську; ця військова посада була особливо поширена за часів Запорозької Січі). З перших рядків читача огортає дивна таємничість: "Це сталося вночі... Місяць висів над їхнім високим дахом...". Дія — в кімнаті: на фоні тиші й спокою, де відчувається суцільна гармонія,— прийшов до сотниківни сон і приніс... — дитяче сновидіння. Вона відчула себе щасливою (звичайно, адже саме дитячий світ сповнений відповідності гармонії). Шкода, що це лише сон. Як передісторія сприймається ще одна сюжетна лінія: "Незадовго до цього був пущений на землю юний чорт". (Чорт — носій зла, "нечиста сила"). Отже, це, мабуть, час, коли сотниківна душевно страждає, але її душа прагне гармонії й краси. А чорт, побувши конем, став парубком. Та й цього йому мало — перекинувся у білого хорта: "...кинув оком догори, сонце. Його засліпило проміння, залило з головою, і юному чортові здалося, що в нього розірветься від щастя серце". Отже, чорт теж відчуває себе щасливим. Але від чого? Автор змушує нас постійно роздумувати. "розкривати незвщане", повертаючись ще раз до прочитаного: то хто ж "посіяв" страх, тривогу, неспокій у душу сотниківни? Невже чорт в образі парубка? Він — спокусник, тому підтвердження: її тривога, страх, навіть біль. Він — жорстокість і потворність, але одночасно — захоплюється красою сотниківни, однак не здатний поцінувати її.

Таким чином, у творі спостерігається протиборство двох світів, двох сил: добра і зла, краси й потворності, ніжності й жорстокості — реальності й містики. "Ранок привів до них студента, чорного і смаглявого. Зайшов... наче ненароком, попросив воду". Потім заїхав козак (уже шляхетного роду, теж попросив води; був одного обличчя зі студентом, але у погляді — несподівана туга! — і стало їй страшно. Той погляд пронизував їй тіло,... хотілося їй утекти, "кудись у незвідь, але... сиділа непорушно". "По кількох днях попросив пити третій подорожній. [...]...й він, і козак, і той студент схожі один на одного..." Але й рідні: очі — чорні, зелені, сині. А боялася вона їх однаково: не прості це подорожні. А під ранок снилося щось темне й тривожне,... помічала нові синці.

То хто ж вони є? Чому у сотниківни такий стан душі (сниться темне й тривожне, не проходить попередня душевна тривога, страх). Чому образи сприймаються по-іншому?

Бо студент представляє в своїй особі просвітництво й духовність (без чого немислиме людське буття). Козак — символ волі й незалежності; готовий до захисту, бо зі зброєю. (Цікава художня деталь: вони однакового обличчя і зросту). Отже, духовність, воля — однаково рівні й необхідні, щоб утворити гармонію людського буття. Образ міщанина асоціюється з певним достатком (а багатство для людини — це розум і духовність, свобода і незалежність).

Чому так страждає душа сотниківни? (Тривога, печаль — боляче тиснуть, травмують людську душу!) Вона шукає рятунку у ворожки. Дійсно, під впливом чарів їй стало легше дихати... Таким чином, дещо позбавилася впливу зла. Народна містика допомагає впізнати трьох гостей — подорожніх. А чорт став веселий і розбишакуватий, "вже хотілося йому розгулятися, вдарити об землю лихом і сколошматити світ". Лихо, своє зло спрямовує він і на тварин, і на людей (жаба від цього вмерла, коні — схарапудилися, а дядько так перелякався, що "признався Богові у всіх гріхах"). Фактично, страх — це смерть, - якщо не можна "вирватися" з його полону. Чортові дивно стало, чому й він не боїться? Та ось він зустрічається з досвідченим чортом, який зазначає: "Наша доля незавидна: вірять у тебе — живеш, не вірять — умираєш. Скільки вже нашого брата переставилося ні за цапову душу..." Дивно, але напрошується висновок, що віра тримає на цьому світі, без неї настає смерть, навіть серед темного, злого. Невипадковий образ домовика, бо лише після його появи (уже серед двох "нечистих") здалося юному чортові, що "десь на дні його єства щось пробудилося", і захотілося йому чогось незвичайного, подумав: "Що ці жарти мені, коли від них нема доброго задоволення!" Тоді він і побачив перед собою панну (серед саду): . стислося серце, важко дихати стало; завмер, вдивляючись у чарівне видіння. Але що це? Від такої краси на душі відчув смуток і щастя. Він щасливий від споглядання краси, але сприйняти її не здатний.

Отже, людська краса — всесильна, могутність її у найкращих проявах, вона перемагає зло: "...біля чарівної панни упало його роз'ятрене, закривавлене серце...". Наступна ідея твору — спасіння людської душі. Думи і погляди спрямовані, як завжди, до Всевишнього. Бог — спаситель! Тому ноги сотниківни самі понесли її до церкви — на "прощу". Впала перед образами, але помолитися не встигла: знадвору почулися важкі кроки... Як виявилось, відсутність взаємних почуттів найбільше "ранила" студента (духовно багатий, більш вразливий). Він приносить у церкву труну і в ній умирає. Пролопотіли кілька разів крила (сотниківна боялася й дихнути, аби не виказати себе); почулися почергово кроки — відповідно зайшов міщух у білій одежі зі свічкою, прийшов козак у чорному й безшумно почав крастися до труни. "Міщух різко повернувся, і вся церква раптом освітилася яскравим світлом..."; у глибині...щось ухнуло й кинулося; міщух раптом закричав, дико вимахуючи руками; козак дивно підстрибнув, і сотниківна,— а вона молилася,— болісно зойкнула: "Позаду в нього тягся довгий хвіст, а замість ніг виглядали брудні ратиці".) То хто ж є хто — очевидно. Однозначно, що зло підступне й жорстоке. А церква — символ святості, Божого всепрощення, зцілення людської душі.

Читаць відчуває боротьбу з хаосом, застереження від роздвоєння людської душі (символічні образи білого й чорного коня: боротьба добра зі злом). Значний і цей діалог (юний чорт і сотниківна): "Нам відведено мало часу для життя. І ми, і ви, люди, піддані одному прокляттю: прийде огнений чоловік і потопче нас. Не губімо часу, панно, віддамося кохання, бо ж і ми, і ви однаково живі істоти.". Чорт намагається спокусити сотниківну, але вона боїться втратити живу душу. "Не торкайся мене! Я не віддамся тобі, чорте, бо любов свята. Я хочу жити для щастя, а не для задоволення, адже справжнє щастя — це як чисте небо над головою...".

У творі тісно переплітаються містика та реальність. Зло — потворне. Де сили, що зупинять його, у чому вони, від кого чекати допомога, на кого надія? Після довгих роздумів, припущень, юний чорт робить висновок, що у світі повинні бути відповідності, інакше він не триматиметься купи. "Світ без гармонії ні до чого, бо, коли порушиться в ньому одна ланка, розсиплеться на сміття". Чорт отримує поразку. Причина його смерті — у законі відповідності й гармонії. Адже бездушність породжує дисгармонію. Духовність підносить людину, робить її почуття святими, визначає суть самого життя! І ось розв'язка: "Вранці сотниківну випроваджували в монастир..." Чому вона зробила такий вибір? Бо зрозуміла формулу сутності людського буття. "І коли вона падала долі, уздріла раптом дуже чітко й близько від себе великі, чорні, повні ясного вмиротвореного світла чоловічі очі, які вона знала колись давно, які, можливо, й полюбити могла б, але досягти яких так і не спромоглася". Таке надихаюче видіння! Хто ж це такий? Чиї очі?!

У житті людина відчуває роздвоєння душі, ніби оте подвійне "я". Варто схибити, "піддатися" спокусі, і "летимо у прірву", керовані злом. Душа страждає від сумніву, іноді не витримує випробувань. І саме в скрутну хвилину ми звертаємося до образу Спасителя, прагнемо захисту, допомоги. Велетенський чоловік діє десь над нами: він усе бачить і знає, непомітно з'являється у критичний момент, стає на захист.

Твір "Панна сотниківна" — актуальний і злободенний, розрахований на інтелектуального читача, який повинен осмислити систему образів, символів, знаків, щоб зрозуміти філософію, логіку, реальний і містичний світи.

Твір пройнятий духом християнських ідей, які для українців споконвіку вважалися головними життєвими орієнтирами. І для того, щоб народ зміг відродити з руїн свою духовність, треба знайти істину! Письменник філософськи осмислив людину та її участь у боротьбі добра зі злом, любов і щастя, що становить гармонію і відповідність. "Історія і сучасність,— стверджує письменник,— неподільні. І не тільки тому, що все виростає з минулого. Змінюються соціальні обставини, і людина стає в них іншою. Але, як і багато років тому, сьогодні хвилюють її одвічні проблеми — пошуки істини, шляхів людського самоствердження. Духовний світ людини, її вчинки, жага пізнання врешті стають частиною, з якої складається картина життя, його руху вперед...".

ОСНОВНІ ТВОРИ:

"Стежка в траві", "На полі смиренному", "Три листки за вікном", "Сповідь", "Мор", "Дім на горі".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко А. Валерій Шевчук // Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн./За ред. В.Г. Дончика. — К,— Кн. 2.— 1995.
2. Шевчук В. Сад житейських думок, трудів та почуттів. // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: В 4 кн. — К., 2001. —Кн. 4.
3. Мовчан Р. Валерій Шевчук // Українська проза ХХ століття. — К-, 1997.
4. Навчально-методичні матеріали до уроків вивчення творчості Валерія Шевчука //Українська мова і література в школі. — 2003. — № 6-9.